

Məmmədova Z.İ.

Uşaq və yeniyetmələrdə qeyri-paroksizmal taxikardiya zamanı miokardın morfoloqik parametrləri ilə QT intervalının dispersiyası arasında əlaqə

Novruzov N.H.

Donor hepatektomiyasından sonra erkən qaraciyər dis-funksiyası üçün total histon H₃ səviyyəsinin proqnostik əhəmiyyəti

Psaryova V.Q., Koçuyeva M.N., Kiriçenko N.N., Koçuyev Q.İ., Roqojin A.V., Matlay O.İ.

Arterial hipertenziya və piylənmə olan xəstələrdə IRS-1 və ADIPOQ genləri polimorfizminin hemodinamik və neyrohumoral parametrlərlə əlaqəsi

Soltanova İ.F.

Servikal neoplaziya zamanı proqramlaşdırılmış hüceyrə ölümü liqand-1 və tsiklooksigenaza-2 reseptorlarının immunohistokimyəvi diaqnostikasi: differensial yanaşma

93 Mamedova Z.I.

Relationship between morphometric parameters of the myocardium and dispersion of the QT interval in non-paroxysmal tachycardia in children and adolescents

99 Novruzov N.H.

Prognostic accuracy of the total histone H₃ levels for liver dysfunction after donor hepatectomy

107 Psarova V.H., Kochuieva M.M., Kyrchenko N.M., Kochuiev G.I., Rohozhyn A.V., Matlai O.I.

Association of polymorphisms IRS-1 and ADIPOQ with hemodynamic and neurohumoral parameters in obese hypertensive patients

116 Soltanova I.F.

Immunohistochemical diagnostics of programmed death-ligand-1 and cyclooxygenase-2 receptors in cervical neoplasia: possibilities of a differentiated approach

EKSPERİMENTAL VƏ NƏZƏRİ TƏBƏBƏT

Ağayev E.K., Muradov H.K., Məmmədov T.E., İsmayılova Z.E.

Bağırsaq anastomozlarında gedən regenerasiya proseslərinə insan plasental hidrolizatının təsiri

Kovaç İ.V., Filimonov V.Yu., Lavrenyuk Ya.V., Filimonova S.A., Qreçko N.B., Tkaçenko M.V.

Əlverişsiz şəraitdə ortodontik korreksiya

Kravtsova O.İ., Lyndin M.S., Sikora V.V., Qiryavenko N.İ., Kuzenko Ye.V., Moskalenko R.A., Sikora K.O., Lyndina Y.M., Romanyuk A.M.

HSP70 və HSP90 zülallarının endometrium karsinomalarının inkişafında rolu

Şadlinski V.B., Abdullayev A.S.

Tac tikiş Vormi sümüyünün metopik kəllədə nadir variantı

Kərimbəyova G.N.

Azərbaycan ərazisində dəri leishmaniozunun yayılması

EXPERIMENTAL AND THEORETICAL MEDICINE

122 Aghayev E.K., Muradov H.K., Mammadov T.E., Ismayilova Z.E.

The influence of human placenta hydrolysate on regeneration processes in intestinal anastomoses

129 Kovach I.V., Filimonov V.Yu., Lavrenyuk Ya.V., Filimonova S.A., Grechko N.B., Tkachenko M.V.

Orthodontic correction under adverse conditions

136 Kravtsova O.I., Lyndin M.S., Sikora V.V., Hyriavenko N.I., Kuzenko Y.V., Moskalenko R.A., Sikora K.O., Lyndina Y.M., Romaniuk A.M.

The role of HSP70 and HSP90 in the endometrial carcinoma progression

147 Shadlinski V.B., Abdullayev A.S.

A rare variant of the Wormian bone of the coronal suture in the metopic skull

152 Karimbayova G.N.

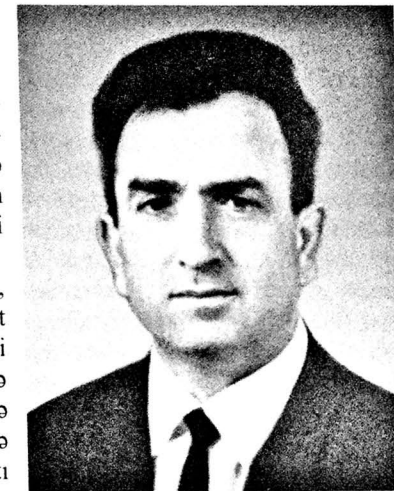
Prevalence of skin leishmaniasis in the territory of Azerbaijan

GİGIYENA, EPİDEMİOLOGİYA VƏ SƏHIYYƏ TƏŞKİLİ

HYGIENE, EPIDEMIOLOGY AND HEALTH ORGANIZATION

TAMERLAN ƏLİYEVİN HƏYAT YOLU
(*anadan olmasının 100-illiyi münasibətilə*)

Azərbaycan tibb elminin inkişafında böyük rolu olmuş görkəmli alim, Azərbaycanın əməkdar elm xadimi, tibb elmləri doktoru, professor T.Ə.Əliyevin anadan olmasından 100 il keçir. Ölkəmizin tibb ictimaiyyəti Tamerlan Əziz oğlu Əliyevi qayğıkeşliyinə, insanpərvərliyinə, yüksək həkim istedadına və tibb elminə verdiyi əvəzsiz töhfələrə görə daim rəğbətlə xatırlayır və onun 100-illik yubileyini qarşılayır.

İnsan dünyaya bir dəfə gəlir və həyat tərzini, insanlara münasibəti, əməyi və əxlaqı ilə öz həyat kitabını yaradır. Məhz bu keyfiyyətlərinə görə bəzi insanlar həyatdan köçən kimi unudulur, bəziləri isə əsrlər boyu yaddaşlara həkk olunur, xatirələrdə yaşayır. Bəzi insanlar xeyirxahlığına, şərəfli əməyinə görə elə böyük hörmət və məhəbbət qazanır, həyatı boyu elə dərin izlər buraxır ki, dünyasını dəyişdikdən sonra da ürəklərdən silinmir. Öz ömürlərini xalq və Vətən yolunda parlaq məşələ çevirən belə insanların xatirəsi əbədidir və bu əbədiyyət məşəlini söndürmək mümkün deyil. Belə görkəmli şəxsiyyətlərdən biri Azərbaycan Respublikasının Dövlət Mükafatı laureatı və əməkdar elm xadimi, tibb elmləri doktoru, professor Tamerlan Əziz oğlu Əliyevdir.

Tamerlan Əliyev 1921-ci il oktyabr ayının 3-də indiki Naxçıvan Muxtar Respublikasının Şaxtaxtı kəndində dünyaya göz açmışdır. Onun atası Əziz Əliyev bütün həyatı və fəaliyyəti ilə doğma Azərbaycanımızın və Azərbaycan xalqının adına şərəf gətirən, bütün ömrü boyu insanların qəlbinə humanizm, mərhəmət, xeyirxahlıq və beynəlmilətçilik həkk etməyə çalışan dahi insan idi. Yaşadığı dövrün təlatümləri, qarşılaşdığı çətinliklər, ağrı-acılar və uğurlar bu böyük insanın həyatında, taleyində dərin izlər qoymuşdur.

Tamerlan Əliyev hələ uşaqlıq çağlarından alicənablıq, həssaslıq və ziyalıq ruhunda tərbiyə almışdır. O, ilk təhsilini 1929-cu ildə Bakı şəhərinin 3 №-li ibtidai məktəbində başlamış, sonra isə Bakıdakı 176 №-li orta ümumtəhsil məktəbində davam etdirmişdir. 1940-cı ildə orta məktəbi əla qiymətlərlə bitirən T.Ə.Əliyev elə həmin ildə Azərbaycan Tibb İnstitutunun müalicə-profilaktika fakültəsinə daxil olmuşdur. Ciddi tələbəlik həyatı keçirən gənc Tamerlan institutun bütün ictimai işlərində fəal iştirak etməklə bərabər, dərslərini də əla qiymətlərlə oxuyurdu. O, tələbəlik illərində fakültənin divar qəzetinin redaktoru, institutun tələbə həmkarlar təşkilatının büro üzvü olmuş, təhsildə əldə etdiyi uğurlara görə dövrün ən yüksək tələbə mükafatı olan Stalin təqaüdünə layiq görülmüşdür. 1943-cü ildə Tamerlan Əliyev tələbə ikən təhsildə və ictimai işlərdə fərqləndiyinə görə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Fəxri Fərmanı ilə təltif edilmişdir.

T.Ə.Əliyev II Dünya Müharibəsi illərində dərscənkənar vaxtlarda hərbi hospitalda işləyir, yaralı əsgərlərə tibb xidməti göstərirdi. 1944-cü ildə Azərbaycan Dövlət Tibb

İnstitutunu bitirən həkim Tamerlan Əliyev bir müddət Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Epidemiologiya və Mikrobiologiya İnstitutunda və sonradan Azərbaycan Tibb İnstitutunun Mikrobiologiya kafedrasında çalışmışdır.

Tamerlan müəllim 1945-ci ildən əmək fəaliyyətini Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun fakültə terapiyası kafedrası (indiki Azərbaycan Tibb Universitetinin Daxili xəstəliklər kafedrası) ilə bağlayır və ömrünü bütünlüklə bu kafedradakı əmək fəaliyyətinə həsr edir. O, 1945-ci ildən 1948-ci ilə qədər Fakültə terapiyası kafedrasında ordinator, 1948-1969-cu illərdə kafedranın assistenti, 1969-cu ildə dosent vəzifələrində çalışmış, 1970-1990-cı illərdə kafedranın müdiri olmuş və 1990-cı ildən ömrünün sonuna qədər kafedranın professoru vəzifəsində işləmişdir.

T.Ə.Əliyevin çoxcəhətli elmi-tədqiqatlarının əsasını Azərbaycanın kurort amillərinin müalicəvi təsiri, endokrin sistem xəstəliklərinin patogenezinin, klinikasının və müalicə üsullarının öyrənilməsi, qanın laxtalanma, əks-laxtalanma və fibrinoliz sistemində normal və patoloji şəraitdə baş verən dəyişikliklər və onların koppeksiya üsulları, miokard infarktının müalicəsi və digər problemlər təşkil etmişdir. Həkimlik fəaliyyətinə başladığı ilk illərdə Naftalan neftinin orqanizmin reaktivliyinə təsirinin öyrənilməsinə böyük əmək sərf edən T.Ə.Əliyev 1954-cü ildə "Naftalan neftinin təsiri altında heyvan orqanizminin immun reaktivliyinin xarakteristikasına dair materiallar" mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir. Bundan sonrakı illər ərzində Tamerlan müəllim respublikamızda əsas fakültə terapiyası kafedrasının professorları K.N.Yeçorov və İ.M.Orucov tərəfindən qoyulmuş tibbi problem – endokrinologiya sahəsində elmi tədqiqatlar aparmış və çoxillik gərgin əməyinin bəhrəsi olaraq, 1969-cu ildə "Müxtəlif formalı şəkərli diabeti olan xəstələrdə periferik damarların vəziyyəti; metabolizm və qanın koagulyasiyasının bəzi göstəriciləri" mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir.

T.Ə.Əliyevin təşəbbüsü və bilavasitə iştirakı ilə respublikamızda endokrinologiya və terapiya üzrə elmi-tədqiqat aparıcı alimlərə Moskvanın, Tbilisinin və keçmiş SSRİ-nin digər şəhərlərinin aparıcı elmi mərkəzləri ilə əməkdaşlıq aparmaq üçün şərait yaradılmışdır.

T.Ə.Əliyev Endokrinoloqların Ümumittifaq Elmi Cəmiyyəti idarə heyətinin üzvü olaraq, dafələrlə cəmiyyətin iclaslarında məruzələrlə çıxış etmiş, səyyar elmi seminar və sessiyaların keçirilməsini təşkil etmişdir. 1981-ci ildə Endokrinoloqların Ümumittifaq Cəmiyyətinin endokrin sistem patologiyasına dair səyyar elmi sessiyasının məhz Bakıda təşkil olunması və uğurla keçirilməsi professor T.Ə.Əliyevin səyi, aktiv yardımı sayəsində mümkün olmuşdur. Beləliklə, T.Ə.Əliyevin geniş fəaliyyəti respublikamızda endokrinologiya və kardiologiya elminin inkişafına təkan vermişdir. Tamerlan müəllim 10 ilə yaxın müddət ərzində Respublika Endokrinologiya Cəmiyyətinin əvəzsiz sədri olmuşdur.

Professor T.Ə.Əliyevin şəxsi iştirakı və səyi nəticəsində 1975-ci ildə 4 №-li Klinik Xəstəxananın bazası əsasında 90 çarpayılıq endokrinoloji şöbə yaradılmışdır. O vaxtdan bəri bu şöbədə fakültə terapiyası kafedrasının əməkdaşları, 4 №-li xəstəxananın əməkdaşları ilə birlikdə şəkərli diabeti olan xəstələrin mərkəzləşdirilmiş formada müalicə və profilaktikasına dair əsaslı elmi işlər aparılırlar. Onun fakültə terapiyası kafedrasına rəhbərlik etdiyi dövrdə Bakı şəhərinin müxtəlif klinika və poliklinikalarından, respublikanın rayonlarından və hətta bəzi xarici ölkələrdən (İran, Suriya, Türkiyə) endokrinologiya sahəsində təkmilləşmə məqsədilə bu kafedraya həkimlər ezam edilirdi. Eyni zamanda kafedranın yerləşdiyi F.Ə.Əfəndiyev adına 4 №-li Bakı Şəhər Klinik Xəstəxanasının müxtəlif şöbələrində və 1, 2, 10 nömrəli şəhər poliklinikalarında endokrinoloji xəstələrə bu kafedrada hazırlanan proqram üzrə məsləhətlər verilir, diaqnostik və müalicəvi yardım

göstərilirdi.

T.Ə.Əliyevin şəxsi təşəbbüskarılığı və səyi nəticəsində kafedranın bazasında respublikada ilk intensiv kardioloji yardım şöbəsi təşkil edilmiş, xəstəxanada müasir cihaz və avadanlıqlarla (elektrokardiograf, kardiomonitor, exokardiograf, veloerqometr, süni tənəffüs aparatı) təmin edilmiş reanimasiya və intensiv terapiya bloku, funksional diaqnostika şöbəsi yaradılmışdır.

Keçmiş SSRİ-nin bir çox regionlarında kardioloji xidmətin inkişaf etdirilməsinə başlandığı dövrdə Bakıda, 4 №-li xəstəxananın bazasında miokard infarktı və şəkərli diabet kimi qarşılıqlı ağırlaşdırıcı xəstəlikləri olan şəxslərin distansion diaqnostikası, təxirəsalınmaz yardımı, intensiv terapiyası təşkil edilmişdir. Burada xəstələrə ardıcıl reanimasiya, terapevtik, funksional bərpa və nəhayət "Bilgəh" kardioloji sanatoriyasında fərdi müalicə planı əsasında aktiv reabilitasiya tədbirləri aparılırdı. Qeyd etmək lazımdır ki, bu növ xidmət keçmiş ittifaq üzrə ilk dəfə Azərbaycanda təşkil edilmişdir.

Səhiyyənin belə mühüm problemlərinin həlli elmi-tədqiqat axtarışlarını genişləndirməyə, ürəyin işemik xəstəlikləri, hipertoniya, ürək çatışmazlığı, şəkərli diabet və onun bir sıra ağırlaşmalarının öyrənilməsinə, diaqnostikasına və müalicəsinin təşkilinə yardım göstərmişdir. Bir sözlə, Azərbaycanda kardioloji xidmət sisteminin elmi təşkili və bu sahələrdə kadrlar hazırlanması sahəsində T.Ə.Əliyevin əvəzsiz xidməti olmuşdur. İndiyə qədər fəaliyyətdə olan akademik C.Abdullayev adına Elmi-Tədqiqat Kardiologiya İnstitutu T.Ə.Əliyevin təşəbbüsü və köməkliliyi ilə yaradılmışdır. Lakin ifrat dərəcədə təvazökar insan olan Tamerlan müəllim orada vəzifə təmənnasında olmamışdır.

Yüksək elmi potensialı sayəsində qısa müddətə T.Ə.Əliyevin rəhbərliyi altında 25 elmlər namizədi və 5 elmlər doktoru hazırlanmışdır və onlar hazırda müxtəlif kafedraların rəhbərləri, endokrinologiya və kardiologiya sahəsində aparıcı mütəxəssislərdir. Prof. T.Ə.Əliyev 250-dən artıq elmi əsərin, o cümlədən 12 monoqrafiya və 1 dərslərin müəllifidir. Onlardan "Şəkərli diabet" (1979), "Klinik laborator-diaqnostik tədqiqat üsulları" (1974), "Prediabet" (1982), "Şəkərli diabet haqqında ətraflı məlumat", "Biokimyəvi tədqiqat üsulları", "Şəkərli diabet zamanı qan dövranının pozulmaları və onların tənzimi" (1979), "Endokrinologiya" (1993), "Karbhidrat mübadiləsinin pozulmaları və ürəyin işemik xəstəliyi" (1983) və başqaları həkimlərimizin stolüstü kitablarıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu monoqrafiyaların bir neçəsi xalq təsərrüfatı nailiyyətləri sərəgisinin qızıl medalı ilə təltif edilmişdir; alimin "Endokrinologiya" əsəri bu sahədə Azərbaycan dilində yazılmış ilk dərslik idi. Professor T.Ə.Əliyev Azərbaycanda tibb elminin və səhiyyənin inkişafı sahəsində apardığı uzunmüddətli səmərəli işlərinə görə "Şərəf nişanı" və "Oktyabr İnqilabı" ordenlərilə, Azərbaycan Səhiyyə Nazirliyinin "Səhiyyə əlaçısı" döş nişanı ilə və "Fəxri Fərman"larla təltif edilmişdir. T.Ə.Əliyev 1981-ci ildə "Klinik laborator-diaqnostik tədqiqat üsulları" monoqrafiyasına görə Respublikanın Dövlət Mükafatına layiq görülmüşdür.

Həkim, alim və müəllim keyfiyyətlərini özündə birləşdirməsi Tamerlan müəllimə Respublika Səhiyyə Nazirliyinin Baş terapevti olmaqla yanaşı, uzun illər "Azərbaycan Tibb Jurnalı"nın redaksiya heyətinin üzvü, Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun doktorluq dissertasiyalarının müdafiəsi üzrə ixtisaslaşdırılmış Elmi Şurasının sədri vəzifələrində çalışmağa imkan verirdi. T.Ə.Əliyev elmi-metodik işlərin nəticələrinə görə Elmi kəşflər üzrə SSRİ Dövlət Komitəsinin 3 şəhadətnaməsini almışdır.

Respublikada elmi kadrların hazırlanmasında və elmin inkişafındakı xidmətlərinə görə 1985-ci ildə T.Ə.Əliyevə Azərbaycan Respublikasının "Əməkdar elm xadimi" fəxri adı verilmişdir.

T.Ə.Əliyev tərəfindən araşdırılan şəkərli diabetin bütün aspektlərinin öyrənilməsi

problemi kafedranın son 20-illik fəaliyyətində elmi-tədqiqatların əsas istiqamətlərini əhatə etmişdir. Hazırda kafedrada T.Ə.Əliyevin bir çox yetirmələri – onun işinin davamçıları fəaliyyət göstərir. Onlar şəkərli diabetin damar ağırlaşmalarının öyrənilməsi üzrə əsası Tamerlan müəllim tərəfindən qoyulan tədqiqatları indi də davam etdirirlər.

T.Ə.Əliyev tərəfindən hazırlanan kadrlar Avropa Endokrinoloqlar Assosiasiyasının üzvləri, şəkərli diabet problemi üzrə dünya forumlarının, simpoziyalarının iştirakçıları, məruzəçiləri olmaqla yanaşı, digər tibb müəssisələrinin işçilərinə elmi məsləhətlərlə yardım göstərir, şəkərli diabetin müalicəsinin dünya standartları səviyyəsində yeni aspektlərini hazırlayırlar.

Tələbkar müəllim, sədiq dost, alicənab insan – T.Ə.Əliyevin işıqlı siması və parlaq xatirəsinə həsr olunmuş məqaləmi möhtərəm prezidentimiz Heydər Əliyevin onun vida mərasimində dediyi sözlərlə başa çatdırıram:

“Əlli il müddətində mən Tamerlanı yaxşı tanımışam, onun həyatını, fəaliyyətini həmişə müşahidə etmişəm. Alicənablığı, yüksək mədəniyyəti, ziyalılığı, fədakarlığı, sadəliyi, insanpərvərliyi ilə həqiqətən o, atasının – mərhum Əziz Əliyevin xüsusiyyətlərinin əksəriyyətini özündə əks etdirirdi. Mənim üçün isə onun bütün xüsusiyyətlərindən başda, ən dəyərlisi dostluğa sədaqətli olması idi. Sədaqətli insan idi. Tamerlan bütün mərhələlərdə mərd, sədaqətli dost olubdur. Hesab edirəm ki, insan mənəviyyətinin ən yüksək keyfiyyəti, ən yüksək göstəricisi səmimilikdir, sədaqətlilikdir. Tamerlan bu xüsusiyyətlərə malik bir adam idi. Hətta deyə bilərəm ki, bu keyfiyyətlərə görə nümunə idi. Ona görə də Tamerlanın xatirəsi heç vaxt unudulmayacaq, tələbələrinin, onu tanıyanların, onunla bir yerdə işləyənlərin, şəxsən mənim qəlbimdə daim yaşayacaqdır”.

Allah Tamerlan müəllimə rəhmət eləsin!

Rafiq Məmməd həsənov

*ATU-nun II daxili xəstəliklər kafedrasının müdiri,
aməkdar elm xadimi, professor*